

BERDİNAZAR HUDAYNAZAROV'UN ROMANLARINDA MAHTUMKULU'NUN VE ŞİİRLERİNİN YERİ

Boray İDEM*

Özet:

18. yüzyıl, Türkmen edebiyatı tarihinde özel bir yere sahiptir. Türkmen edebiyatının zirve isimleri bu yüzyılda yaşamıştır. Bu dönemde öne çıkan isimler Andalip, Azadi, Şabende ve Mahtumkulu'dur. Bu isimlerden Mahtumkulu, yalnızca 18. yüzyılın değil tüm Türkmen edebiyatının en önemli ismidir.

Mahtumkulu yazdığı şiirleriyle kendisinden sonra gelen bütün Türkmen şairlerini etkilemiştir. Mahtumkulu'dan yaklaşık iki yüzyıl kadar sonra yaşayan çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov da Mahtumkulu'dan etkilenmiş, romanlarında Mahtumkulu'nun şiirlerine ya da mısralarına yer vermiştir.

Berdinazar Hudaynazarov eserlerinde millî kültüre, Türkmen örf ve âdetlerine, toplumun aksayan yönlerine özellikle de Türkmenlerin birliğine ve bağımsız bir Türkmenistan'ın kurulmasına genişçe yer veren, bu yönleriyle de Mahtumkulu'yu kendisine rehber edinmiş bir şahsiyettir. Bu makalede Hudaynazarov'un yazdığı dört roman hakkında genel bilgiler verilecek, bu bilgilerden hareketle yazarın romanlarında Mahtumkulu'nun hangi şiirlerine yer verdiği tespit edilecek ve bu tespitten sonra bu şiirlerin yazarın romanlarındaki olay örgüsüne etkisi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Türkmen, Mahtumkulu, Hudaynazarov, şiir, roman.

The Place of Mahtumkulu and His Poems in Berdinazar Hudaynazarov's Novels

Abstract:

18th century was a special period in Turcoman literature. The chief names of Turcoman literature lived in that century. The prominent ones were Andalip, Azadi, Şabende and Mahtumkulu. Among these names, Mahtumkulu is not only the most eminent poet of 18th century but also the whole Turcoman literature.

* Dr., Türkçe Öğretmeni, borayidem@hotmail.com

Mahtumkulu's writings have influenced all the successor Turcoman poets. A contemporary writer Berdinazar Hudaynazarov, who was born two centuries after Mahtumkulu, was also affected by him and Hudaynazarov made references to Mahtumkulu's poems and verses in his novels.

Berdinazar Hudaynazarov was a personality who emphasized on national culture, Turcoman's customs and traditions, the problematic aspects of the society especially the unity of Turcomans and the foundation of a sovereign Turkmenistan and he accepted Mahtumkulu as guide on these issues. In this article, it has been given a general information on Hudaynazarov's four novels and defined which references have been made to Mahtumkulu's poems and finally the effects of these poems on plot in his novels have been examined.

Key words: *Turcoman, Mahtumkulu, Hudaynazarov, poem, novel.*

1- Giriş: Türkmenler ve Mahtumkulu

Bilindiği gibi Türk boyları içinde yerleşik hayat düzenine en son Türkmenler geçmiştir. 18. yüzyıla kadar göçebe olarak yaşayan Türkmenler, 18. yüzyılın başından itibaren yerleşik hayata geçmeye ve tarımsal faaliyetlere ağırlık vermeye başlamışlardır. Yerleşik hayata geçişteki geç kalmışlık, Türkmenlerin sanatına ve doğal olarak edebiyatlarına da yansımış, büyük sanatçıların yetişmesi ve klasik eserlerin yazılması bir hayli zaman almıştır.

18. yüzyıl, Türkmen edebiyatı tarihinde özel bir yere sahiptir. Türkmen edebiyatının zirve isimleri bu asırda yaşamış ve eserler vermiştir. Bu dönemde öne çıkan isimler Andalip, Azadi, Şabende ve Mahtumkulu'dur. Bu isimlerden Mahtumkulu, sadece 18. yüzyılın değil, tüm Türkmen edebiyatının en önemli ismidir.

2-Hudaynazarov'un Romanlarında Mahtumkulu'nun Etkisi

Türkmen edebiyatının en büyük şairi Mahtumkulu, Türkmenlerin mektep kurmuş halk filozofu ve mutasavvıfıdır. Şöhreti sadece Türkmenistan'da değil bütün Türk dünyasında hatta Tacikistan, İran gibi komşu ülkelerde de yayılmış eserleri buralarda da büyük bir zevkle okunmuştur. (Türkmen-Geldiyev 1995: 159)

Eserlerinde Firaki mahlasını kullanan Mahtumkulu, 11. asırda başlayan Hakim Ata, Yusuf Hemedani, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli ile devam eden tasavvuf halkasının 18. asırdaki temsilcisi gibidir. (Dinç-Çakır 2008: 187)

Mahtumkulu yazdığı şiirleriyle kendinden sonra gelen bütün Türkmen şairlerini derinden etkilemiştir. Mahtumkulu'dan yaklaşık iki yüzyıl kadar sonra yaşayan çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov da Mahtumkulu'dan etkilenmiş, kaleme aldığı romanlarında Mahtumkulu'nun şiirlerine ve dörtlüklerine yer vermiştir.

Çağdaş Türkmen edebiyatının seçkin simalarından Berdinazar Huday-

nazarov, Türkmenlerin Cengiz Aytmatov'u olarak kabul edilir. (Nurmemmet 1997: 9) Hudaynazarov, eserlerinde millî kültüre, Türkmen örf ve âdetlerine, toplumun aksayan yönlerine özellikle de Türkmenlerin birliğine ve bağımsız bir Türkmenistan'ın kurulmasına genişçe yer veren ve bu yönleriyle Mahtumkulu'yu kendisine rehber edinmiş bir şahsiyettir, diyebiliriz.

Bu makalede Berdinazar Hudaynazarov'un yazdığı dört roman hakkında genel bilgiler verilecek, bu bilgilerden hareketle yazarın romanlarında, Mahtumkulu'nun hangi şiirlerine yer verdiği tespit edilecek ve bu tespitten sonra bu şiirlerin ya da mısraların romanın olay örgüsüne ya da kurgusuna etkisi incelenecektir.

2-1. *Gumlular*

Berdinazar Hudaynazarov'un *Gumlular* romanı, Karakum Çölü'nde yaşayan Türkmenlerin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte cephe gerisinde yaşadığı acıları, savaşın evlatsız bıraktığı anaların ve cephede eşini kaybeden dul kadınların karşı karşıya kaldığı sıkıntıları anlatmaktadır. “Gumlular” ifadesiyle yazar, Karakum Çölü'nde yaşayan Türkmenleri kastetmektedir.

Romanın en önemli kahramanı Ankar Ağa'dır. O, romanda ihtiyar ve bilge kimliği ile ön plana çıkar. Oğullarına, gelinlerine, eşine ve mensup olduğu kolhoza yol gösteren ve akıl veren odur. Bu durum Türkmenlerin yaşlılara verdiği değerle, onlara duyduğu hürmetle izah edilebilir.

Türkmenler arasında yaşlı insanların büyük saygınlığı vardır. Örneğin; yağmurun yağması için yaşlı bir insanın duasının alınması şarttır. Türkmen kültüründe ve yaşayışında, yaşlı kişiler anahtar kişilerdir. Sosyal problemleri çözmeye onların fikirlerine müracaat edilir, onların sözlerine itibar edilir, onlara itaat etmek esastır. (Gökçimen 2010: 151)

Berdinazar Hudaynazarov da *Gumlular* romanında, yaşlı ve bilge kişi olarak Ankar Ağa'yı karşımıza çıkarır. Ankar Ağa son derece kültürlü, doğru, dürüst, cesur, Türkmen örf ve âdetlerine son derece bağlı bir şahsiyettir. O, içinde yaşadığı ilçenin ve köyün en itibarlı kişisidir. Berdinazar Hudaynazarov bu nedenle Mahtumkulu ile ilgili deyişleri ve Mahtumkulu'nun şiirlerini hep Ankar Ağa'nın ağzından okuyucuya aktarır. Böylelikle yazar, yaşlıların topluma verdiği sarsılmaz güven ve doğruluk duygusunu, ayrıca yaşlıların yol göstericilik yönünü ortaya koyar.

Gumlular romanında Ankar Ağa'nın oğlu, öğretmen Paşşı, babasının yanında kelimelerin yerini karıştırıp atasözünü yanlış söyleyince bu yanlış düzeltmek Ankar Ağa'ya düşer. O, bu düzeltmeyi yaparken doğruluğun ve dürüstlüğün timsali Mahtumkulu'nun adını zikredip onun çok bilinen “Söyleyeceksen doğrusunu söyle.” deyişini söyler. Romanda Ankar Ağa ile oğlu Paşşı arasında geçen bu didaktik diyalog şöyledir:

“Çay hazır olunca; ihtiyarın en büyük gelini güzel motiflerle işlenmiş, kırmızı porselen demliği kaynatasının önüne koydu. Getirdiği dört kâsedan birini yıkayarak saygıyla ihtiyara uzattı. Evet, yere koymadı da uzattı. Ankar Ağa vakarla gelininin elindeki bardağı aldı.

Bibigül, tabi ki bu hizmeti için kaynatasından teşekkür beklemiyordu.

Nasıl olsa kaynatası bardağı onun elinden almıştı. Bu kadarı bile memnun edici sayılırdı. Ama bu durum Bibigül'ün kocası Paşşı'nın canını sıkıyordu. Bir keresinde, Bibigül ihtiyara çay servisi yaparken saygı içinde bardağa çayı doldurup uzatmıştı. Ama ihtiyar, gelin odadan çıkar çıkmaz çayı bir tarafa serpti ve tekrar bardağa kendi elleriyle çay doldurdu. Bunu izlemekte olan Paşşı.

-Baba! Çay çok çabuk mu soğudu yoksa?

Ankar Ağa:

-O kadarını bilmiyorum oğul, ama şimdilik çay dolduracak kadar gücüm var, Allah'a çok şükür.

Bu cevap Paşşı'yı pek tatmin etmemişti.

-Galiba bunu Bibigül de biliyor olmalı. Ama 'Diri ayete doymaz, ölü izzet u ikrama.' demişler ya, bu da bir çeşit saygı gösterisi olmalı.

Ankar gülümsedi, sonra gülmeye başladı. Suratı kıpkırmızı olmuştu. Gülmekten kaskatı kesilmişti. Bütün vücudu titriyordu.

-Ne? Ne dedin sen? Hah hah ha... Sen de öğretmen misin?

-Onu ben demedim. O bir atasözü, senin gibi yaşlıların sözü, dedi.

-Atalar, böyle aptalca sözler söylemezler. Hiç yaşayan birisi için Kur'an okunduğunu görmüş müydün? Hiç ölüye de bir şey ikram edilir mi? Aptal. Öğrencilere de böyle mi öğretiyorsunuz? Paşşı heyecanlandığı için, atasözündeki kelimelerin yerini değiştirerek söylediğini şimdi anladı, mahcup oldu.

-Ya baba... Bazen dil sürçmesiyle hata yapıldığında düzeltivermek de güzel bir şey değil midir?

-Onu kendin düzeltmezsen, başka hiç kimse düzeltmez Paşam. Tabii ki insan melek değil! Ama Mahtumkulu demiş ya; 'Söyleyeceksen doğrusunu söyle.' Kişiyi sözleriyle tanurlar. Ağzından çıkan söz doğruysa kekeleyerek söyleyen de ayıp sayılmaz." (Hudaynazarov 2002: 9-10)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkmen toplumunun aksakallı yaşlıları aynı zamanda Türkmenlerin öğretmenidir. Onlar halk kültürünün de aktarıcısıdır. Yaşlılara himmet veren de Mahtumkulu üstadın hiçbir zaman eskimeyen veciz sözleridir.

Hudaynazarov, *Gumlular* romanında Ankar Ağa'yı ihtiyar ve bilge kişiliği ile ön plana çıkarır. Onun bilge kişiliğinin temelinde Türkmen kültürünün

sembölü olan Mahtumkulu'nun şiirleri, Türkmenlerin millî ve manevi değerleri mevcuttur.

Mahtumkulu yalnızca bir şair değil aynı zamanda bir filozoftur. Hudaynazarov, Mahtumkulu'nun filozof yönünü, topluma önderlik edişini, romanlarında sık sık dile getirir. Özellikle *Gumlular* romanında yine Ankar Ağa'nın kimliğinde Mahtumkulu'nun felsefi yönü okuyucuya Ankar Ağa'yla köyün postacısı Yollu arasında geçen bir diyalog ile verilir. Ankar Ağa, köyün postacısı Yollu'ya dünyanın ne kadarının su, ne kadarının toprak olduğu ile ilgili bir soru yöneltir. O da Ankar Ağa'ya dünyanın dörtte üçünün su, dörtte birinin kara olduğunu söyler. Ankar Ağa da Yollu'nun bu cevabı karşısında onu tasdik edercesine Yollu'ya Mahtumkulu'nun yazdığı şu dörtlüğü okur.

*Üç katı ki deli derya
Bir kat yerde bin kavga
Günde yüz kişi ayrılrsa cihandan
O kadar dünyaya gelen de vardır.*

(Hudaynazarov 2002: 119)

Yukarıdaki dizelerden de anlaşılacağı üzere, Üstat Mahtumkulu tıpkı bir coğrafya âlimi gibi yeryüzünün genel yapısı ve nüfusu ile ilgili bilgiler vermekte, böylelikle geçmişle günümüz arasında bir köprü oluşturmaktadır. Hudaynazarov'un da eserlerinde okurlara vermek istediği mesaj, bu doğrultudadır. O, geçmişi bilmeden geleceği inşa etmenin mümkün olmadığına inanmaktadır. Yazarın Türkmenlerin geçmişiyle ilgili en büyük referansı da Üstat Mahtumkulu'dur.

Gumlular romanında, roman kahramanlarından Yollu, Ankar Ağa'yı bilge kişiliğinden dolayı Mahtumkulu'ya benzetir, romanda bu durum şu şekilde dile getirilir: “*Ben çıt çıkarmadan hayallerimde Mahtumkulu'ya benzeyen ve onu andıran bu ihtiyara bakıyor, sabırsızlıkla konuşmasının devamını bekliyordum.*” (Hudaynazarov 2002: 119)

Çağdaş Türkmen yazarı Hudaynazarov, *Gumlular* romanında Ankar Ağa'nın kimliğinde 18. yüzyılın büyük şairi Mahtumkulu'yu okuyucuya tanıtmış, onun doğruluk anlayışını ve bilgeliğini, halk kültürü unsurlarını kullanmak suretiyle vermeye çalışmıştır.

2-2. Akarsuvun Aydımı (Akarsuyun Türküsü)

Berdinazar Hudaynazarov'un *Akarsuvun Aydımı* romanı, 1997 yılında Türkmenistan'ın Aşkabat şehrinde basılan 183 sayfalık bir eserdir. Eserde Amuderya Nehri'nin kıyısında yaşayan Türkmenlerin karşı karşıya kaldığı su sorunları ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Stalin döneminde Türkmenlere uyguladığı baskılar ve zulümler konu edilmektedir. Romanda

ele alınan asıl konu, Amuderya'nın bir kolunun Karakum Çölü'ne çevrilerek çöllük arazinin verimli bir duruma getirilmesi ve bu sırada yaşanan olaylardır. Roman, Şoför Mergen'in ağzından anlatılmaktadır. Ancak romanda esas kahraman şoför olan Mergen değil bir su teknisyeni olan Yalkan Ağa'dır. Yalkan Ağa romanın başından sonuna kadar idealize edilen bir karakterdir.

Eserde Yalkan Ağa Türkmen kültürünü, Türkmenlerin namusunu temsil eden bir yiğit olarak takdim edilmiştir. Yazarın burada amacı 18. yüzyılın Türkmen tipini çizen Mahtumkulu'yu hatırlamak, onun istediği örnek insan modelini Yalkan Ağa'nın şahsında oluşturmaktır. Yalkan Ağa; Mahtumkulu'nun şiirlerinde yer verdiği mert, namuslu, dürüst, becerikli, haksızlığa tahammül edemeyen ideal Türkmen tipine uygun olarak hareket eder, devir değişse de o asla değişmez. Mesleğinde yükselip makam, mevki elde etse de karakteri hep aynıdır. Onun örnek bir Türkmen tipi olduğuna dair cümleler, Şoför Mergen'in ağzından şu şekilde nakledilir:

“Devir ülkeyi değiştiriyor, insanları da geliştiriyor. Son üç dört yıldır Bosağa'nın büyük su teknisyenini (Yalkan Ağa) inşaatın yöneticileri, bölümün şefi yapmışlar. Belki kendi işçileri bu adama Yalkan Ağa değil de Yalkan Penayeviç diye hitap ediyorlar. Ama bana göre Yalkan, eski Yalkan Ağa'ydı. Eski gülümsemesi, eski ağırbaşlılığı, eski sesi ve eski sözleri aynen devam ediyordu.” (Hudaynazarov 1997: 557)

Yalkan Ağa'nın mertliği, bekâr olmasına karşın ev işlerinde çok becerikli olması, özellikle de Türkmenlerin çok önem verdiği misafirperverliği, bize Mahtumkulu'nun şu mısralarını hatırlatır:

*Mert çıkar, mihmana güler yüz bilen,
Namert özün gizler, mihman yoluksa.*

(Biray 1992: 227)

Akarsuyun Aydımı'nda yazar, hiç bitmeyecek bir türküden bahseder. Bu, birbirine kavuşamayan iki sevgilinin, diğer bir deyişle Amuderya Nehri'yle Karakum'un türküsüdür. Amuderya Nehri ile Karakum bir türlü birleşmez. Nasıl ki Türkmen boyları yüzyıllar boyu iç çekişmeler yüzünden bir araya gelememiş ve devlet olamamışsa Amuderya ile Karakum da yanlış politikalar, dönemin siyasi hesapları yüzünden bir türlü birbirlerine kavuşamamışlardır. Yazar bu noktada, Üstat Mahtumkulu'nun çağları delen birlik ve beraberliği ön plana çıkaran şu mısralarına romanında yer verir:

*Bir sofrada hazırlanırsa aşlar,
Kalkınır bu ikbali Türkmen'in.*

(Hudaynazarov 1997: 577)

Yukarıdaki mısralar Himmet Biray'ın *Mahtumkulu Divanı*'nda şu şekilde geçmektedir:

*Gönüller, yürekler bir olup başlar,
Tartsa yığın erir topraklar, taşlar,
Bir sofrada tayyar kılınca aşlar,
Yükselir o ikbali Türkmen'in.*

(Biray 1992: 194)

Mahtumkulu yukarıdaki mısralarında “sofra” kelimesini bir simge olarak kullanmış ve Türkmen birliği düşüncesini daha güçlü bir şekilde vurgulamayı başarmıştır. Nitekim “sofra” Türk-İslam Kültüründe öteden beri kaynaşmanın, birlik, beraberlik içinde olmanın, dostluğun ve barışın ifadesi olmuştur. (Sağlam 2013: 168)

Türkmen şairi Mahtumkulu'nun düşünce dünyasında Türkmen boylarının birleşmesi ve devlet kurma fikri önemli bir yer tutmaktadır. Şairin en başarılı şiirleri bu konuyla ilgili olanlardır. (Dinç Çakır 2008: 163)

Çocukluğundan itibaren Türkmen boyları arasındaki çekişmeleri gören, acı ve dertlere sebep olan bu durumdan kurtulmak için yılmadan mücadele eden Mahtumkulu, Türkmenlerin birlik ve beraberliği ile ilgili çok bilinen şu mısralarını söylemiştir: (Türkmen-Geldiev 1995: 159)

*Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili,
Bir devlete kulluk etsek beşimiz.*

(Biray 1992: 192)

Mahtumkulu'nda var olan Türkmenlerin bir ve beraber olması fikri Hudaynazarov için de son derece önemlidir. Ona göre Türkmenlerin içinde bulunduğu huzursuzluk ve ayrılıkçı ortam, 18. yüzyıldan bu yana Türkmenlerin birleşmelerini istemeyen devletlerin işine gelmekte, bu durumdan en çok o devletler (Çarlık Rusyası, İran) faydalanmaktadır.

Hudaynazarov, *Akarsuvun Aydımları* romanında, Sovyet Rusya Devleti'nin Stalin döneminde Türkmenlere yapılan haksızlıkları ve baskıları dile getirmektedir. Bu dönemde hayata geçirilmek istenen Büyük Kanal Projesi Stalin'in beceriksizliği yüzünden uygulanamamış, Amuderya'nın Karakum'a kavuşma mücadelesinde Türkmenler kandırılmıştır. Romanın kahramanları Büyük Kanal Projesi'nde görev alırken son derece mutludurlar. Ancak zaman geçtikçe maliyetinin fazla olacağı gerekçesiyle Türkmenlere refah sağlayacak bu proje rafa kaldırılmıştır.

Romanın son bölümünde yazar, Mahtumkulu'nun birlik ve beraberlik düşüncesini destekler mahiyette şu sözleri söyler. “*Akarsu bana yalnız yola çıkmamak, sürüden ayrılmamak hakkında şarkı söylerdi. Su damlalarla oluşuyor ve bu damlalar sele dönüşüyor. Bir damla ile sel olmaz. Bir adamdan millet*

olmaz. Benim dostlarım, dava arkadaşlarım, benim en büyük zenginliğimdir. Birey olarak kalıp topluluk olma fikrinden uzaklaşırsan, ne kadar kusursuz olsan da mutlu olamazsın." (Hudaynazarov 1997a: 694)

Görüldüğü üzere Türkmenlerin birleşerek kurduğu bağımsız Türkmenistan'ın mimarı Mahtumkulu, bu düşünceyi paylaşan Hudaynazarov'a da ilham kaynağı olmuş, yazar romanında bazen Mahtumkulu'nun birlik ve beraberlik içeren mesajlarına yer vererek, bazen de okuyucuya onun hayat felsefesini sezdirerek Mahtumkulu'dan yaklaşık iki yüzyıl sonra kurulacak olan bağımsız Türkmenistan'ın canlı tanığı olmuştur.

2-3. Suvun Isı (Suyun Kokusu)

Çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov'un *Suvun Isı* adlı eseri, Türkmenlerin Çarlık Rejimi'nin son yıllarında rejimden çektiği sıkıntıları, bunun yanında Türkmenlerin yüzyıllardan beri devam eden su problemini, zengin toprak ağalarının fakir halk üzerindeki baskılarını ve Türkmen boyları arasındaki anlaşmazlıkları konu almaktadır.

Hudaynazarov'un *Suvun Isı* romanı yazarın daha sonra kaleme alacağı *Karaçagenin Oğulları* romanının ilk kısmını oluşturur. İki eser tarihî bir süreç hâlinde ilerler. Yazar, *Suvun Isı* romanında 1917 Ekim Devrimi öncesi Türkmenistan'da hüküm süren Çarlık Rejimi, susuzluk ve zengin toprak ağalarının fakirleri ezmesini konu edinirken, ikinci romanında 1917 sonrası Bolşeviklerle Menşeviklerin çatışmaları ele alınmaktadır. Rejim değişikliği sırasında yaşanan kanlı olaylar, fikrî çatışmalar romanın özünü oluşturur. Romanın kahramanları Merhamet Ağa, onun oğulları Mürçe, Ajdar ve Alagöz'dür. Bu kahramanların yanında romanda dikkati çeken bir diğer önemli kahraman da aynı zamanda şiir söyleyip beste yapan ve dutarıyla çalıp türkü söyleyen Ker Bahşı'dır. Berdinazar Hudaynazarov, bu romanında *Gumlular* romanından farklı olarak, Mahtumkulu'nu ihtiyar bilge bir kişinin kimliğinde değil, halk ozanı ya da bahşı dediğimiz bir kişinin kimliğinde karşımıza çıkarır. Roman boyunca Ker Bahşı, elinde sazıyla Mahtumkulu'nun dizelerini olayların akışına göre terennüm eder.

Ker Bahşı'nın evi ve evinin içindeki eşyalar düşmanları tarafından ateşe verilir. Yangın esnasında Ker Bahşı'nın dutarı da yanar. Evini, eşyalarını ve dutarını kaybeden Ker Bahşı, bir an bile yurdunu terk etmeyi düşünmez. Onun evini ve yaşadığı yeri terk etmemesinin nedeni, vatanına olan bağlılığıdır. Karısı ve kızı tarafından da terk edilen Ker Bahşı yurduna olan bağlılığını ifade ederken Mahtumkulu'nun şu dizelerine yer verir:

*Harcansa ömrün aşk yolunda,
Arkasında Mecnun vardır,*

*Yüzleri gururluysa,
Cemşit Hun'u vardır.*

.....
*Mahtumkulu bu vatani,
Asla terk etmeyesin.
Peri gibi cana yakın,
Melek gibi kızları vardır.*

(Hudaynazarov 1983: 137)

Mahtumkulu'nun vatan sevgisini ön plana çıkaran bu dizeleri, onun hem epik hem de didaktik yönünü göstermesi açısından son derece önemlidir. Yazar ya da anlatıcı, nasihat dolu mısraları, bu romanında bir ihtiyarın ağzından değil, bir şairin ağzından vermiştir. Bilindiği gibi, Türkmenlerde ihtiyarların ve şairlerin saygınlığı tartışılmaz. Hudaynazarov da bu noktadan hareketle *Suvun Isı* romanında okurlarının karşısına Türkmen kültürünün temsilcisi bir bahşıyla çıkmıştır. Hudaynazarov burada Türkmenlerin şaire verdikleri önemi gösterme çabası içindedir.

Berdinazar Hudaynazarov, *Suvun Isı* romanında Çarlık Rusyası'ndaki toplumsal çözülme, zenginlerin fakirleri ezmesini, adalet terazisindeki aksaklıkları okuyucuya aktarma çabasındadır. Bunu yaparken, ona rehberlik eden kişi Üstat Mahtumkulu'dur. Mahtumkulu yaşadığı dönemde sosyal konulara ilgisiz kalmayan, Türkmen halkına yol göstermeye çalışan bir şairdir. 18 yüzyılda, Türkmenistan topraklarında derebeylik sürecinin ilerlemesiyle sosyal hayattaki gelir dengesizliği daha da belirginleşmiştir. Halkıyla iç içe yaşayan şair, bu durumun farkındadır. Gelir dağılımındaki dengesizlik sonucu toplum zenginler ve fakirler olarak ikiye bölünmüştür. Mahtumkulu, şiirlerinde bu sosyal adaletsizliği şöyle dile getirir:

*Kimi nan bulmaz yemeye,
Kimi yer bulmaz koymaya.*

*Kimseler beğlikte, düşmez eyvandan,
Kimse yoksulluktan söylenir candan.*

*Kimileri hülle giyer, ançalar donsuz,
Kimse açtır, gövher kim bisyar kıldın.*

(Dinç-Çakır 1998: 170)

Hudaynazarov da Çarlık Rejimi'ni anlattığı *Suvun Isı* romanında toplumdaki bozulmayı, kadınların adaletsizce davranıp rüşvet almalarını, Mahtumkulu'nun şu dizeleriyle ifade eder:

*Artık bildim devrin azgınlaştığını,
Kötüler iyiden kaçmaya başladı.
Peygamber yerine oturan kadı,
Rüşvet için elini açmaya başladı.*

(Hudaynazarov 1983: 55)

Yukarıda yer alan dördlüğün ilk iki mısrası, Himmet Biray'ın *Mahtumkulu Divanı*'nda, "Kaça Başladı" redifli şiirinin ilk dördlüğünde, üçüncü ve dördüncü mısraları ise yine aynı divanın aynı şiirinin ikinci dördlüğünde yer almaktadır. (Biray 1992: 446)

Suvun Isı romanında Mahtumkulu'ya ait olan bir *yaşname* örneği de yer alır. Bu *yaşname* okuyucuya Ker Bahşı'nın ağzından dutar eşliğinde verilir. Bahsi geçen *yaşname* şu şekildedir:

*Altmışında avın alamazsın sen,
Yetmişinde kalabalığa gelemesin sen,
Sekseninde yerinden kalkamazsın sen,
Yirmi beş yaştaki belden ne fayda?
Asıl adam ile bir yere gitsen,
Unutulmaz ona iyilik etsen,
Söyleyen Babaniyaz dünyadan gitsen,
Kara gözlü gelinden, maldan ne fayda?*

(Hudaynazarov 1993: 55)

Yazarın bu *yaşname*ye yer verme nedeni insan ömrünün aşamalarını vermek içindir. İnsanoğlu yaşı ilerledikçe pek çok yeteneğini kaybetmekte, gençlik günlerini özlemektedir. Ker Bahşı da yaşlanmış ve hayata küsmüştür. Onun bu durumu Mahtumkulu'nun *yaşnamesi*yle verilmek istenmiştir.

Suvun Isı romanında ele alınan bir diğer husus da, su kavgalarıdır. Türkmen boyları su için birbirlerini öldürmekte, Karakum Çölü'nde kanlı çatışmalar yaşanmaktadır. Topraklarının dörtte üçü çöllerle kaplı olan Türkmenistan'da su, altından bile değerlidir. Romanda bir kuyu ustası olan Mürçe'nin suyu bulmak için verdiği mücadele, çektiği sıkıntılar etkileyici bir dille anlatılır. Mürçe âdeta iğneyle kuyu kazarcasına Türkmen çöllerinde su aramaktadır. Zor şartlar altında su kuyusunu açıp suyu bulan Mürçe, mücadelecî Türkmen insanının en somut örneğidir. Onun su için verdiği mücadele ve mücadelenin sonunda duyduğu heyecan Mahtumkulu'nun şu dizeleriyle ifade edilir:

*Tırnakla dağları delen Benican,
Suya, rüzgâra hükmü geçen Süleyman,*

*Hani o İskender, Rüstem Pehlivan,
Sen kimsin ki dünyayı tutacaksın?*

(Hudaynazarov 1983: 56)

Yukarıdaki dizelerde Mahtumkulu hayata aşırı derecede bağlanan, sadece bu dünyayı düşünen, dünyayı baki sanıp onun faniliğini göremeyen kendini bilmezlere de seslenmektedir. Bu şiirin devamında Mahtumkulu dünya hayatının geçiciliğini, dünya işlerine tamamıyla bağlanıp ölümü unutanlara şöyle seslenmektedir:

*Mahtumkulu yat, kalk, zikreyle,
Kabristana varıp bir anlık fikir eyle,
Ben ben demiş; erler toprak olmuş, yatıyor.*

(Hudaynazarov 1983: 56)

Yukarıdaki dizeler Himmet Biray'ın *Mahtumkulu Divanı*'nda şöyle ifade edilmektedir:

*Mahtumkulu Allah adı zikriyle,
Kötüye sabret, iyiye şükreyle,
Kabristanı gör de otur fikreyle,
Ben ben diyen erler toprak olmuş yatmakta.*

(Biray 1992: 123)

Hudaynazarov'un Mahtumkulu'nun bu dizelerine yer vermesinin nedeni, su kavgası yüzünden birbirlerini öldüren Türkmen köylülerini uyarmak, onlara dünyanın gelip geçici bir yer olduğunu hatırlatmaktır.

Netice itibarıyla Hudaynazarov özellikle *Suvun Isı* romanında Türkmenlerin söz üstadı Mahtumkulu'nun şiirlerinden yararlanmış, böylelikle büyük ve klasik bir değeri günümüze taşımayı başarmıştır. Mahtumkulu gibi bir yol göstericiye Türkmenlerin her yüzyılda ihtiyacı olduğu, Mahtumkulu'nun bir Yunus Emre, bir Ahmet Yesevî gibi filozof olduğu, yazar tarafından vurgulanmaya çalışılmıştır.

2-4. Garaçage'nin Oğulları (Karakum'un Çocukları)

Türkmen yazar Hudaynazarov'un *Garaçage'nin Oğulları* romanı 1997 yılında yazılmış olup eser, *Suvun Isı* romanının devamı niteliğindedir. Bu yönüyle eser, nehir romanı olma özelliği taşımaktadır.

Romanda 1918 -1925 yılları arasında Türkmenistan'da Bolşevik Devrimi'nin yayılması, bu devrime karşı mücadele eden Türkmen Hanlarının kahramanlıkları ve Türkmenlerin kendi arasındaki anlaşmazlıklar ele alın-

maktadır. Romanda olayların akışı Türkmen tarihi ile paralellik göstermektedir.

Garaçage'nin Oğulları'nda yazarın aynı zamanda iyi bir şair olması, ayrıca Türkmen geleneklerine sahip çıkan bir görev üstlenmesi neticesinde Mahtumkulu'nun tesiri belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

Romanın kahramanları Merhamet Ağa ve oğullarıdır. Merhamet Ağa'nın oğullarından ikisi Ajdar ve Alagöz komünist yönetimin baskısı altında millî ve manevi değerlerinden uzaklaşıp anne ve babalarını reddederlerken Mürçe babasına ve Türkmen geleneklerine bağlılığıyla dikkat çeker.

Garaçage'nin Oğulları adlı romanda, *Suvun Isı* romanından da tanıdığımız Ker Bahşı ile karşılaşırız. Yazar ya da anlatıcı romanda Ker Bahşı'nın da komünist ideolojiye yaranmak için Mahtumkulu'nun toplumsal içerikli şiirlerinden yararlandığını özellikle ifade etmeye çalışır. Burada asıl anlatılmak istenen mevcut komünist rejimin kendi ideolojisini meşrulaştırmak ve yaymak için Türkmenlerin millî değerlerinden, Türkmenlerin değer verdiği kişilerden yararlandığıdır. Yazar, bu çirkin oyuna tavır alır ve Ker Bahşı'ya destek olmaz. Eserlerinde Mahtumkulu'nun fakirliğe, haksızlığa, eşitsizliğe dair mısraları Ker Bahşı'nın ağzından okuyucuya aktarılır. Mahtumkulu fakirlerin ezilmesine, hor görülmesine karşı çıktığı için komünist rejim onun şiirlerini kendi ideolojisini yerleştirmek amacıyla kullanmakta, böylelikle Büyük Üstad Mahtumkulu'nun da aslında komünist rejimden yana olduğu düşüncesi verilmeye çalışılmaktadır. Mahtumkulu'nun fakirlerin ezilmesine tepki gösterdiği şiiri şöyledir:

*Kıyametten bir söz dedim bayakta,
Kıyas var boş yere vurulan dayakta,
Zalimler hür olur, kalmaz ayakta,
Fakir sen ağlama aslan gibi olursun.*

(Hudaýnazarov 1997: 396)

Mahtumkulu'nun bu dizeleri komünist ideolojiyi benimseyen Ajdar ile feodal düzenden beslenen Akıbay arasında bir tartışma oluşturur. Ajdar ve Akıbay kendi aralarında Mahtumkulu'nun da Kızıllardan olup olmadığını tartışır. Ajdar, Mahtumkulu'nun Sovyet Hükûmeti'nden önce yaşadığını, onun her zaman fakirin, hor görülen insanın yanında yer aldığını, bugünleri onun çok önceden gördüğünü ifade eder.

Ajdar, komünist ideolojiyi yüceltme çabası içinde aynı Ker Bahşı'nın yaptığı gibi Mahtumkulu'yu bir devrimci gibi takdim etmektedir. Oysa aynı Ajdar, kendi anne ve babasını, kardeşi Mürçe'yi yok saymakta, kendisi gibi düşünmediği için onları arayıp sormamaktadır. Türkmen geleneklerine son

derece ters olan bu yaklaşımın Mahtumkulu tarafından da kabul görmeyeceği aşıkârdır. Ancak mevcut rejim, kendi ideolojisini yüceltmek için Mahtumkulu ve onun şiirlerini kullanma çabası içine girmiş, yazar Hudaynazarov da bu durumu üstü kapalı bir biçimde eleştirmiştir.

Sonuç

Çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov, kendisinden yaklaşık iki yüzyıl önce yaşamış Büyük Üstad Mahtumkulu'yu kendine rehber edinmiş, onun şiirlerini ve fikirlerini bazen romandaki yaşlı ve bilge kişilerin ağzından, bazen de eserlerinde şair kimliğiyle dutar eşliğinde şiir söyleyen kahramanlarının dilinden verme gayreti içindedir.

Hudaynazarov, öncelikle Türkmenlerin birlik ve beraberliğini, bağımsızlığını çok önemsemektedir. Bu konuyla ilgili ona en çok yol gösteren kişi de hiç şüphesiz Mahtumkulu'dur. Ayrıca unutulmaya yüz tutmuş ya da zorla unutturulan millî ve manevi değerlerin savunucusu da yine Mahtumkulu'dur. Hudaynazarov yaşadığı dönemin şartları gereği Türkmenlerin millî ve manevi değerlerine fazla yer verme imkânına sahip olamamıştır. Yazar, bu zorluğu Mahtumkulu'nun şiirlerini romanlarına alarak kısmen de olsa yenmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak Mahtumkulu, Türkmen edebiyatının gelişmesinde yalnızca Hudaynazarov için değil kendisinden sonra gelen pek çok yazar ve şair için kaynak bir şahsiyet olmuştur.

Kaynakça

- BİRAY, Himmet (1992), *Mahdumkulu Divanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DİNÇ, Ahmet-ÇAKIR, Ramazan (2008), *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, İstanbul, Ayrıkotu Yayınları.
- GÖKÇİMEN, Ahmet (2010), “Türkmen İnanışları (Halk İnanışları) ve İşlevleri”, *Millî Folklor*, S 87.
- HUDAYNAZAROV, Berdinazar (2002), *Kumlular* (Akt.: Ramazan ÇAKIR), İstanbul, Kaynak Yayınları.
- HUDAYNAZAROV, Berdinazar (1997a), *Akarsuvun Aydımı*, Aşkabat, Türkmenistan Neşriyatı.
- HUDAYNAZAROV, Berdinazar (1983), *Suvun Isı*, Aşkabat, Türkmenistan Neşriyatı.
- HUDAYNAZAROV, Berdinazar (1997 b), *Garaçagenin Oğulları*, Aşkabat, Türkmenistan Neşriyatı.
- HUDAYNAZAROV, Berdinazar (1997c), *Harikulade Sözler Dünyasına Davet*, (Akt.: Annaguli Nurmemmet), Ankara, Afşar Yayıncılık.
- SAĞLAM, Soner (2013), “Mahtumkulu'nun Tenkit Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 212.
- TÜRKMEN, Fikret-GELDİYEV, Gurbandurdı (1995), *Türkmen Şiiri Antolojisi*, Ankara, Türksoy Yayınları.

